

I hopp om det eviga livet. Dopfunten som performativt objekt

Av Lars Berggren

1. Inledning

Alla bilder är performativa i den meningen att de gör något med oss, oavsett om vi vill det eller ej. Enligt nutida neurologi, psykologi och antropologi påverkar bilder oss på ett fundamentalt plan som kanske till mer än 90 procent ligger utanför vårt medvetande och rationella kontroll. På samma sätt som vårt inre mentala operativsystem tvingar oss att söka efter mönster i bilder, tvingar det oss att gruppera föremål (eller bilderna av dem) efter analogier och korrespondenser av olika slag. Detta är ingen ny kunskap utan något som länge utnyttjats inom bl.a. formgivning och marknadsföring; läroböckerna i dessa ämnen flödar över av exempel på hur man kan påverka våra interna system, våra känslor och vårt beslutsfattande. Neurologins nya rön om hur vi varseblir och bearbetar bilder har gjort att intresset på senare tid alltmer förskjutits från vad man kan kalla det medvetna seendet till det omedvetna (subliminal perception).¹ Området utforskas nu intensivt av allt från ekonomer till säkerhetsanalytiker – av alla som anser sig ha behov av att kontrollera och förutse mänskligt beteende.

Den ikonografiska forskningen borde vara väl lämpad att hantera neurologernas rön om det analoga tänkandet. Hela det magisk-mystiska och religiösa tänkandet är ju baserat på samband, korrespon-

ser och likheter mellan olika entiteter på olika – verkliga eller föreställda – platser på jorden, i himlen eller underjorden, eller i helt andra universa. Ikonografen studerar analogier mellan fysiska, mentala och verbala bilder, och utgår från att bilder inte bara talar till oss utan påverkar och gör saker med oss. Han eller hon kan säkert också utan svårighet betrakta bilder som ett slags handlingar, som vi helt eller halvt omedvetet, ofta direkt mot vår vilja, reagerar och agerar på.²

Den här artikelns titel är lånad från Inger Ahlstedt-Yrliids doktorsavhandling, som i sin tur citerar en inskription från 1100-talets slut i Gualövs kyrka i Skåne.³ Jag har valt den för att den pekar på vad som styrde det medeltida tänkandet kring dopfontarnas funktion och utformning i Norden, i synnerhet de romanska. Det presenterade materialet är inte nytt, men här flyttas fokus från vad dopfontarna och deras olika ikonografiska element symboliserade, föreställde eller representerade, till vad de förväntades göra med betraktaren och hur.

2. Dopets och dopfontens unktion och status

För att börja med dopet så var det under medeltiden i flera avseenden avgörande för den enskilda individen, både för jordelivet och det hinsides. Ur kyrkans synvinkel innebar det att man renades från arvsynden,

Fig. 1. Uppståndelsen, i Henrik II:s Perikopenbuch, Reichenau, ca. 1007-1012, marginellt beskuren. München, BSB Clm 4452.

upptogs i den kristna gemenskap som omfattade såväl levande som döda, och att man med visst hopp kunde se fram mot den yttersta domen och det eviga livet. Formuleringarna i Johannesevangeliet är klara: "Om en människa icke bliver född på nytt [...] av vatten och ande, så kan hon icke komma in i Guds rike" (Joh. 3, 3-5). När domedagsbasunerna ljuder finns den döpte således åtminstone med bland dem som

Fig. 2. "Och havet gav igen de döda..." (Joh. Upp. 20.13). Detalj av mosaiken på S. Maria Assuntas västmur, Torcello, Venetien, 1100-tal.

har chans att delta i det slutliga urvalet (fig. 1). Inte bara de som vilat bekvämt i sina gravar utan också de som förtärts av olika odjur returneras i mer eller mindre fullständigt skick (fig. 2). På det jordiska planet hade dopet också stora och mera direkta konsekvenser, eftersom det reglerade individens politiska, juridiska, ekonomiska och sociala status.

Idag verkar det därför självklart att dopakten skulle ske under reglerade omständigheter, inkluderande en viss ritual och för ändamålet avpassade arrangemang och redskap, som dopbassänger eller dopfuntar. Men nästan inget sådant var från början nödvändigt, för dopfunten och dess motsvarigheter var och är egentligen bara ändamålsenligt utformade vattenbehållare – de var inte i sig själva helgade utan fick sin status via det konsekrerade dopvattnet. Vad som krävdes för att under medeltiden utföra ett giltigt dop var egentligen bara ett minimum av vatten och någon som döpte i Faderns, Sonens och den Helige

andes namn,⁴ dvs. en ytterst enkel performance. Förvisso föreskrev kyrkans män snart att sådana nöddop, om möjligt snarast och för säkerhets skull, borde bekräftas genom reguljärt dop i kyrkan. Reglementen angående vem som fick döpas, när, hur, var och av vem utfärdades av en rad olika auktoriteter och antalet ökade genom hela medeltiden. Likväl kom praxis att variera högst väsentligt beroende på respektive områdes kultur, klimat, befolkningsmässiga och ekonomiska förutsättningar.

Under kristendomens första århundraden fanns det i princip varken kyrkobyggnader eller dopfuntar. Bådadera tillkom egentligen först efter kejsar Konstantins toleransedikt 313, och de kom snabbt att återspegla kyrkans växande politiska inflytande och ökande behov av inre organisation och kontroll. I anslutning till kyrkobyggnaderna, och i deras föregångare i privathus, inrättades utrymmen avsedda för dop, vanligtvis en bassäng eller ett i marken nedsänkt kar, som påminde om de källor eller vattendrag där de kristna under de första århundradena döpts i källor eller floder, i "levande vatten".⁵ I många fall konverterades äldre romerska badanläggningar helt enkelt till dopbassänger.

I kristenhetens kärnområden följde man i mån av möjlighet exemplet från Rom, där kejsar Konstantin kort efter 313 lät resa "den latinska kristenhetens första fristående dophus" – det rikt utsmyckade baptisteriet invid Laterankyrkan i Rom (fig. 3).⁶ I Konstantinopel försågs Hagia Sofias baptisterium på 500-talet med ett dopkar i form av en marmormonolit med måtten 332x252 cm och ett djup om 116 cm (fig. 4).⁷ Fristående baptisterier kom att resas framför allt i medelhavsländerna fram t.o.m. 1100-talet (berömda exempel är de i Ravenna, Lucca och Florens), men de ersattes sedan vanligtvis med

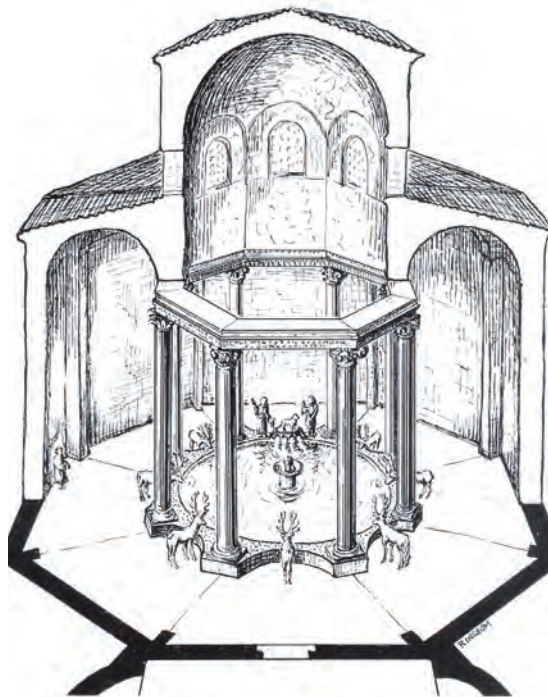

Fig. 3. Rekonstruktion av Lateranbaptisteriet på Konstantins tid. Runt bassängen stod sju hjortar av silver, och ett gyllene lamm omgivet av Johannes döparen och Kristus i silver. Efter Ringbom 1958.

Fig. 4. Dopbassäng från baptisteriet, Hagia Sofia, Konstantinopel, 500-tal. Foto: Lars Berggren 2012.

enklare inrättningar och apparatur. Från och med 500-talet försiggick dopet allt oftare inne i kyrkorna och då för det mesta i ett särskilt kapell, vilket i den östliga kristenheten utrustades med en dopbassäng. Flera sådana finns bevarade i tidiga romerska kyrkor, som SS. Quattro Coronati och S. Clemente, men även i Mellanöstern och Nordafrika.⁸ Idén med bassängerna var vanligtvis, dock inte alltid, att även vuxna katekumener skulle kunna sänkas ned i vattnet (*immersio*), ett bruk som i den västliga och norröna kristenheten redan på 500-talet hade fått konkurrens av vattenösning (*affusio*). De visigotiska dopfuntarna var exempelvis sällan mer än 15-25 cm djupa och, att döma av synodens i Lerida (524) förbud mot att föra dopfunten (fons) ut ur kyrkan, inte speciellt stora.⁹

3. Dopet och dopfuntarna i Norden

I de nordliga missionsområdena var det av förklarliga skäl inte så noga med formaliteterna; man döpte när det gick för sig i det fria och med vad som fanns till hands. I sin *Historia ecclesiastica gentis anglorum* beskriver Beda hur anglosaxiska hedningar på 500- och 600-talen döptes i bäckar och floder, ibland tusentals åt gången,¹⁰ och under det första ”korståget” till Finland, i slutet av 1150-talet, ska biskop Henrik efter ett blodigt slag ha döpt de överlevande hednafinnarna i Kuppis’ källa nära Åbo. När Harald Blåtand döptes ca 960 så skedde detta, åtminstone enligt framställningen på det ”gyllene altaret” från Tamdrups kyrka på Jylland, i ett laggat träkärl (fig. 5).¹¹ Det var alltså tämligen fältmässiga förhållanden som gällde vid kristenhetens gränser, och när den nya religionen etablerats fastare kunde man snabbt konstatera att dopbassänger i stil med dem i länderna runt medelhavet knappast lämpade sig för de nordligare breddgraderna.

Fig. 5. Harald Blåtands dop. Förgylld kopparplatta på det ”gyllene altaret” från Tamdrup kyrka, Jylland (nu i Nationalmuseet, Köpenhamn), daterad till 1100-talets först hälft.

När de första (trä)kyrkorna uppfördes i Norden var de sannolikt försedda med något slags dopkärl som både vuxna och barn under den kalla årstiden kunde döpas i. Efterhand ersattes de av dopfuntar i sten eller metall – dessa material hade sedan 500-talet påbjudits av flera synoder och konsilier – som försågs med passande dekor. Vanligtvis hade de också något slags lock, ibland rikt utsmyckade sådana, dels för att markera dopets status, dels för att förhindra nedsmutsning och stöld av det invigda dopvattnet. Tidigt påbjöds också att funtarnas lock skulle förses

med lås, eftersom vattnet annars kunde användas till svart magi, något som att döma av de återkommande förbuden länge fortsatte att vara ett problem.¹²

Dopet och nattvarden var de två viktigaste sakramenten och funtarnas placering nära kyrkans ingång underströk att dopet var den första förutsättningen för frälsningen. Funten placerades oftast i väster, som en pendang till högaltaret i öster, där nattvardsundret, med kalken som central symbol, ägde rum. Enbart genom dopet och Kristi blod kunde människan renas från arvssynden, och sambandet underströks genom att dopfunten oftast gavs formen av en nattvardskalk (fig. 6). För den analogt inställda medeltidsmänskan var den här korrespondensen säkert en självklarhet. Det kristna livet började med dopet, i dopfunten, men sedan gällde det att hålla sig på den rätta vägen ända till slutet. Detta budskap kunde på olika sätt ytterligare förtydligas i kyrkorummet genom att funten i väster och altaret i öster visuellt förbands med varandra via mittgången, särskilda markeringar i golvet eller t.o.m. en upphöjd ramp (fig. 7).¹³ Svårigheten i att hålla sig till denna ofta smala stig visualiseras ofta, men sällan så tydligt som i Hjårsås kyrka i Skåne, där djävulen på vägen mellan dop och dom tar sin tribut av själarna (fig. 8).

Dopets och därmed dopfuntens föränderliga innebörd och status kan avläsas i dopfuntarnas utformning, utrustning och placering i eller utanför kyrkobyggnaderna. Under romansk tid placerades de i likhet med högaltaret på ett upphöjt podium i kyrkorummets mittaxel men flyttades senare till mera perifera positioner.¹⁴ När kristendomen efter ett antal generationer fått fast grepp om människornas föreställningsvärld minskade behovet av att illustrera de grundläggande trossatserna. Samtidigt spreds föreställningen om skärselden, och i takt med

Fig. 6. Paradisfunten i Bregninge kyrka, Själland, ca 1300-1350. Jfr schemat i fig. 9. Foto Lars Berggren 2003.

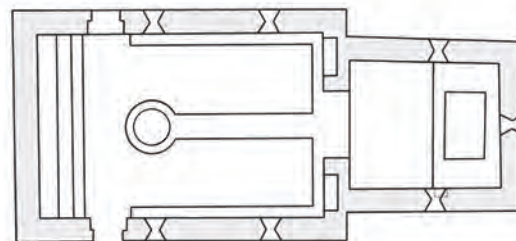

Fig. 7. Mittgången i Ishøj kyrka på Själland. Efter en teckning av Birgit Als Hansen 1975.

Fig. 8. Valmålning i Hjårsås kyrka, Skåne, daterad till 1500-talets början. Foto Lars Berggren 2012.

dess accepterande förvandlades frågorna om de yttersta tingen från fundamental osäkerhet till en förhållandevis säker eskatologisk kalkylering, något som säkert minskade dopets symboliska laddning. Ett resultat av detta var att de figurativa framställningarna på framför allt dopfontarnas nedre del försvann helt och hållet, eller förvandlades till rent dekorativa element. De bitska lejon krympte från vrålande odjur (se nedan) till på sin höjd "morrande mopsar" (som Jan Svanberg formulerade saken vid det ikonografiska symposiet i Lundsbrunn 2006). På de gotiska fontarna försvinner i stort sett all ornamentik från de nedre delarna och kuppans dekor reduceras till enkla arkader eller godronering liknande den på kalkar och vaser; på de talrika s.k. paradisfontarna från mitten av 1200- och 1300-talen kombineras dessa båda motiv (fig. 6 & 9).¹⁵

4. Dopfontens funktion

Dopfontarnas form, dekor och status förändrades alltså över tid. Teologiskt sett hade ju varken dopfontens utsmyckning, material, konstruktion eller placering något med dopaktens giltighet att göra; fonten effektuerade inte i sig någonting utan var bara ett redskap. I kraft av sin medverkan i sakramentets administrerande symboliserade den emellertid hela frälsningsläran, hoppet om ett drägligt jordeliv och ett evigt efter detta. Ofta iögonenfallande utformad, dekorerad och placerad nära ingången till kyrkan, påminde den romanska fonten varje besökare om vad som gällde innanför och utanför kyrkorummets väggar. Självklart utnyttjades den också som ett instrument för social och politisk påverkan, och de motiv som låg bakom kan kategoriseras på olika sätt. Här har jag valt att följa Eric Hobsbawms

klassiska indelning när det gäller att urskilja vilka olika funktioner ”invented traditions” hade, eller förväntades ha, även i det förindustriella samhället. I likhet med andra offentliga högstatusföremål kunde dopfunten således användas instrumentellt för att:¹⁶

- I: Socialisera, inpränta trosläror, värdesystem och konventioner för beteende;
- II: etablera och symbolisera social sammanhållning och medlemskap i reella eller imaginära gemenskaper;
- III: legitimera institutioner, status och maktrelationer.

Till den första kategorin kan föras funtens alla ikonografiska element som var avsedda att inpränta och understryka den roll som dopet spelade i kyrkans världsbild. Dopritualen utformades till stor del som en kamp mellan Gud, med prästen som ställföreträdare, och Djävulen. Dikotomin mellan ont och gott, mellan himmel och helvete går igen i funtarnas utformning. Ett genomgående drag hos de medeltida dopfuntarna, både under romansk och gotisk tid, är uppdelningen i två distinkta delar: en övre och en nedre, som är klart och tydligt åtskilda från varandra med en ibland mycket kraftigt markerad ring eller vulst (fig. 10).

Vad gäller skålen hänvisar praktiskt taget alla bildframställningar på dess sidor direkt eller indirekt till frälsningen; det kan vara Jesu liv och passion, den yttersta domen och själavägningen, vin- eller akantusrankor, dopscener och olika varelser eller former som symboliserar paradiset eller det himmelska Jerusalem, uppståndelsen och/eller det eviga livet. En gråzon utgör de romanska skålarnas nedre del, framför allt där denna är koniskt formad.

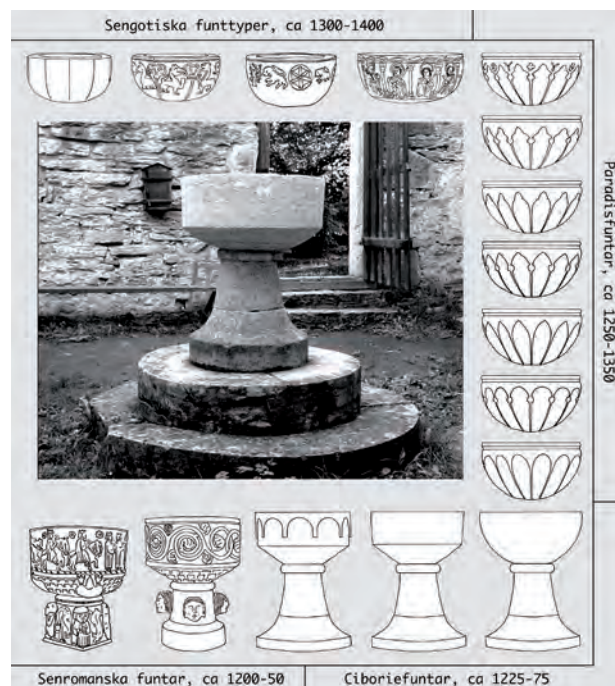

Fig. 9. De gottländska funttyperna och deras ungefärliga datering. Fotot visar ciboriefunten i Elinghems ödekyrka på sitt ursprungliga podium. Foto: Lars Berggren 1994, teckningar Annette Landen.

Den bildar då ett separat fält som kan vara oornat, men ofta har det någon form av dekor som ansluter till dop- och frälsningstemat, som godronnering eller olika utformade rankmotiv, som i Åkirkeby (fig. 11), men även figurframställningar kan förekomma.¹⁷

Som redan noterats finns mellan skål och fot nästan alltid en vulst som med större eller mindre emfas markerar de båda dopfuntsdelarnas syftning på det över- och underjordiska, dvs. på olika delar av kristenhetens kosmos. I analogi med hur ringar eller band i bildframställningar av uppenbarelser

Fig. 10. Dopfunten i Forshem kyrka, Västergötland, daterad till 1100-talets andra hälft (nu i Statens historiska museum, Stockholm).
Foto Lars Berggren 2006.

Fig. 11. Dopfunten i Åkirkeby kyrka, Bornholm, signerad av Sigrifr, ca 1200. Foto Lars Berggren 1993.

och gudomliga ingripanden symboliserar gränsen (firmamentet) till himlen, Herrens och de saligas hemvist,¹⁸ markerar vulsten gränsen mellan det över- och det underjordiska, mellan det goda och det onda (se fig. 9-12).

På de romanska funtarna utbreder sig under vulsten en märkvärdig värld av mer eller mindre monstruösa skapelser. Den är minst av allt paradisisk,

utan tvärtom fylld av odjur med uppspärrade ögon och stora gap, vassa tänder som biter, sliter och gnager; ormar som slingrar sig runt kroppar och genom kroppsöppningar (fig. 11-12).¹⁹ Motiven är ofta hämtade från apokalypsen men även andra bibelställen utnyttjas, som Psaltaren, Daniels bok etc.²⁰ Lejonen, drakarna och de andra skrämmande varelserna står här för helvetet/underjorden och

Fig. 12. Teckning av funten i Bjäresjö, Skåne, daterad till 1100-talets slut. Efter Ludv. Efter Wimmer 1887.

poängen är naturligtvis att inskräpa vikten av dopet som ett första vägskaål på livets vandring mot himmel eller helvete. Avsikten är uppenbarligen att förtydliga och inpränta den för kristendomen grundläggande uppdelningen av världen och vad som väntade den döpte respektive den odöpte i tidernas fullbordan.

Beträffande den andra kategorin bör beaktas att dopaktens mål var inte bara eskatologiskt utan kanske

framför allt att etablera individens medlemskap i kyrkan. Dopet var normalt en stor social händelse som förutom släkt, vänner och klienter, omfattade kyrkan och samhället i stort och smått. Genom dopet upptogs man i flera olika gemenskaper: i den lokala församlingen, i den internationella katolska kristenheten, och i det tidlösa samfund av levande och döda som avvaktade den yttersta dagen. I och genom dopet förvärvades också en rad rättigheter, av vilka den viktigaste var arvsrätten, och ingicks avtal som kunde ha stora juridiska och sociala konsekvenser, rörande t.ex. fadderskap (fig. 13).²¹

På sin iögonenfallande och upphöjda plats i kyrkan skulle dopfunten, förutom att aktivera den enskildes inlevelse och närvarokänsla, stärka den

Fig. 13. Dopscen ur en Bible Moralisée, troligen utförd för Marguerite av Provence 1234. British Library, Harley 1527.

Fig. 14. Dopframställning på funten från Kropp, Skåne, daterad till 1100-talets först hälft (nu i Lunds Universitets Historiska Museum). Foto Lars Berggren 2012.

gemensamma tron och påminna om gruppens och individens roller och förpliktelser. Med andra ord tjänade den på flera plan syftet att definiera grupper och vidmakthålla sammanhållning och inbördes relationer. Speciellt viktigt var detta under de första kristna århundradena. De romanska dopfontarna i Norden representerar ett stadium i kristnandet när det fanns både kristna och hedningar, då individen fortfarande ansågs ha ett reellt val mellan hedendom och kristendom, och det alltså fanns goda skäl för att slagkraftigt illustrera den nya ordningen och dess konsekvenser (före och efter döden).

Till den tredje och sista kategorin – legitimeringen av institutioner, status och maktrelationer – kan föras en lång rad olika motiv: bilder av kungar, biskopar, präster, och helgon med anknytning till olika ätter, olika politiska fraktioner och annat. Krönta

huvuden kan exempelvis representera donatorer, olika fraktioner i legitimitetsstrider, eller allmänt stödjare en skakig kungamakt. Raderna av apostlar och evangelister på kuppans sidor kan också sättas i förbindelse med prästerskapets sakralisering och professionalisering, liksom framställningarna av Kristi dop. Enstaka gånger hittar man också vad som åtminstone förefaller vara bilder av samtida dop, som på dopfonten från Kropp i Skåne (fig. 14), men de förekommer oftast på tidiga funtar och ska kanske läsas som bruksanvisning. Förutom att allmänt legitimera den kristna läran och dess institutioner, kan vi räkna med att dopfontarna användes för att demonstrera och stärka samhälleliga hierarkiers och enskilda individers maktpositioner, exempelvis donatorns.

5. Avslutning

De områden som dopfonten och dess ikonografiska utrustning hade möjlighet att påverka och förändra var alltså mångfaldiga och varierande. Som inledningsvis konstaterades påverkas vi alla medvetet, och framför allt omedvetet, på många olika plan av bilder, något som makthavare och manipulatorer i alla tider utnyttjat, och medeltidens potentater utgjorde härvidlag inget undantag. Dopfontens form och dekor hade samma mål som predikan: att inpränta kristendomens trossatser, etik och moral så effektivt som möjligt i betraktarens minne. Därvid använde man sig gärna av *imagines agentes*, dvs. iögonenfallande och slående bilder av varelser och händelser, som var lätta att memorera och igenkänna, och att sedan automatiskt förknippa med dopritualens verbalt förmedlade budskap. Till yttermera visso ingick dopfonten i ett större bildprogram vars mål var att med visuella medel inskräpa och repetera

de kristna dogmerna. Vid varje mässa passerades kyrkans ingångsportal, sedan dopfunten, olika bilder av helgon i valv eller nischer, och allt kulminerade till slut i altaret och bilden av Majestas Domini därovan. Varje steg i denna passage var avsedd att väcka associationer till specifika lektioner, lärdomar och bibelställen.²²

Detta grundschema, utvecklat ur romerskt kejsarligt ceremoniel och romerska mnemotekniska och retoriska traktat, fungerade för såväl stora katedraler som små landsortskyrkor. Dess startpunkt var dopet, eftersom allt vad som föregick det saknade betydelse för frälsningen.²³ Dopfunten fungerade genom sin ikonografi och placering i kyrkorummet i performativ dialog med dopritualens och mässans olika moment, som den underströk, utvidgade och emotionellt förstärkte. Samtidigt tjänade den, som vi sett i det föregående, sannolikt hel rad andra, sekulära och sociala syften. Dess starka symboliska laddning gjorde den under åtminstone en begränsad period till ett synnerligen användbart både religiöst och sekulärt propagandainstrument.

Noter

- 1 Ett stort antal studier genomförda med FMRI (funktionell magnetresonanstomografi) indikerar att visuella subliminala stimuli aktiverar olika delar av hjärnan utan att detta registreras kognitivt.
- 2 Bredekamp 2007.
- 3 Ahlstedt-Yrliid 1976.
- 4 Se exempelvis Thomas ab Aquino, *Summa Theologiae*, III:66.
- 5 Den första kända dopliturgin är från början av 200-talet och återfinns i den s.k. Apostoliska traditionen, (*Traditio apostolica*) tillskriven Hippolytus av Rom (170-235). Där föreskrivs att dopet ska ske i rent, rinnande vatten. Easton 1934 s. 45.
- 6 Ringbom 1958 s. 84 ff.
- 7 Dopkaret i Hagia Sofia återfanns vid utgrävningar 2010 på

det förmodade baptisteriets gård.

- 8 Välbevarade dopbassänger finns i kyrkorna på Mosesberget och i Petra, båda från 500-talet och belägna i Jordanien. Betr. bassängerna i Rom, se Cirsone 2013. För baptisteriernas utveckling och funktion, se t.ex. Brandt 2017.
- 9 Formuleringen förutsätter att dopfontarna var relativt små och flyttbara. Roosval 1918 s. 9, som också påpekar att samma formulering återkommer hos Gratianus ca 1150.
- 10 Rekordet verkar dock innehas av S. Augustinus av Canterbury: "In a letter to Pope Gregory the Great, St. Augustine is reported to have baptized 10.000 persons on Christmas Day, at the confluence of the Medway with the Swale, the river which divides the Isle of Sheppey from Kent." Bond 1908 s. 5.
- 11 Beträffande Tamdrup-altaret, se Danmarks Kirker: Århus amt s. 5111-35. En kort redovisning av dateringsdiskussionen finns i Kaspersen 2006 s. 121.
- 12 Bond 1908 s. 281. "Schon im 12. Jahrhundert lassen sich Deckel über dem Taufstein nachweisen, so zu St. Bartholomäus in Lüttich (1112)." Eisenhofen 1932 s. 385.
- 13 Sådana ramper har funnits i bl.a. Ishøjs och Gadbjergs kyrkor (Själland resp. Jylland). Als Hansen, 1975 & 1995.
- 14 Eftersom dopfunten inte var konsekrerad kunde en äldre font utan hinder bytas ut mot en ny, stilmässigt eller ikonografiskt mera passande sådan. Under medeltiden bevarades ändå de utbytta fontarna antingen i kyrkan, inte sällan begravda under golvet, eller på kyrkogården. Det var först på 1600- och 1700-talen som de fick börja göra profan tjänst som springbrunnar, vaser i parker och dryckeskärl för kreatur. Jfr Douglas 2003 s. 90-91.
- 15 Betr. paradisfontarna, se Reutersvärd 1967. För utvecklingen av de gotländska dopfontarnas form och dekor under medeltiden, se Berggren 2003 s. 61-62.
- 16 Hobsbawm & Ranger 1983 s. 9.
- 17 Figurscenerna på nederdelen är ofta svårtolkade och har gett upphov till intressanta diskussioner bl.a. vid de ikonografiska symposierna. Beträffande exempelvis funten i Östra Hoby, se Eriksson 2015, med hänv. i not 15, och efterföljande kommentar av Søren Kaspersen.
- 18 Lexikon der christlichen Ikonographie, "Himmel".
- 19 Lejon tillhör de vanligaste inslagen och, som det står på funten i St. Mary's i Stafford (England): "DISCRETVS NON ES SI NON FVGIS + ECCE LEONES ("Förståndig är man inte om man inte flyr. Se på lejonerna!").

- 20 Det apokalyptiska temat har bl.a. behandlats av Ljungman 1993:1.
- 21 Gudmoderns roll var att frambära barnet till dopet, eftersom modern ansågs oren 40 dagar efter förlösningen. Barnets faddrar, vanligtvis minst tre, ansvarade vid behov för barnets såväl andliga som lekamliga uppfostran och välgång, vilket medförde ett betydande ekonomiskt åtagande. Dessutom ansågs de ingå ett andligt syskonförhållande och kunde således inte gifta sig med varandra, något som åtminstone i teorin gällde även för deras barn. Jfr Nilsson 2003:1 s. 42.
- 22 I kyrkorummets omvandlande till ett mnemotekniskt "house of memory" stödde sig medeltidens författare på antika traktat och tänkare som Cicero och Quintilianus (Rowland 1989 s. 12-25). Noteras bör parallelliteten i tid och popularitet mellan de figurativa romanska dopfuntarna och bestiarierna, båda med sin storhetstid på 1100- och 1200-talen.
- 23 St Thomas anser t.ex. i Summa Theologica (III:71, §3) att exorcismerna i samband med dopet visserligen försvagar djävulens makt men egentligen saknar betydelse för dopets giltighet.

Litteratur

- Ahlstedt-Yrild, Inger: *Och i hopp om det eviga livet*, Diss. Lund 1976.
- Als Hansen, Birgit: "Ishøj kirke - et kirkerum fra 1100-årene og op gennem middelalderen", *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1975, s. 118-28.
- Als Hansen, Birgit: "Arkæologiske spor efter døbefontens placering i kirkerummet gennem middelalderen", *Hikuin* 22, 1995, s. 27-40.
- Berggren, Lars: "De gotländska dopfuntarna i den medeltida östersjöhandeln. Lyxartiklar eller barlast?", *Songs of Ossian. Festschrift in Honour of professor Bo Ossian Lindberg*, Konsthistoriska studier 27, red. Åsa Ringbom & Renja Suominen-Kokkonen, Helsingfors 2003, 59-73.
- Berggren, Lars: "The Export of Limestone and Limestone Fonts from Gotland during the 13th and 14th Centuries", *Cogs, Cargoes and Commerce – Maritime Bulk Trade in Northern Europe 1150-1400*, red. Lars Berggren, Nils Hybel & Annette Landen. Papers in Mediaeval Studies 15, The Pontifical Institute for Medieval Studies, Toronto 2002, 143-180.
- Bond, Francis: *Fonts and Font Covers*, London 1985 [Oxford 1908].
- Brandt, Olof: *Korset och kapitälet. De fornkristna kyrkorna och monumentaliteten*, Skellefteå 2017.
- Bredekamp, Horst: *Theorie des Bildakts. Frankfurter Adorno-Vorlesungen 2007*, Berlin 2010.
- Cirrone, Giacomo: *I battisteri paleocristiani di Roma: analisi architettonica e topografica*, Rom 2013.
- Danmarks Kirker*, København 1933-.
- Easton, Burton Scott: *The Apostolic Tradition of Hippolytus; Translated [...] with Introduction and Notes*, Cambridge 1934.
- Eriksson, Torkel: "Kungen är död, leve helgonkonungen! Till tolkningen av en romansk bildfris", *ICO. Iconographisk Post* 2015:1, s. 3-32.
- Douglas, Mark: *The Archaeology of Memory: an Investigation into the Links between Collective Memory and the Architecture of the Parish Church in late Medieval Yorkshire*, Diss. Univ. of Durham 2003.
- Eisenhofen, Ludwig: *Handbuch der katholischen Liturgik*, bd. 1: Allgemeine Liturgik, Freiburg in Br. 1932.
- Hobsbawm, Eric & Terence Ranger (red.): *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983.
- Kaspersen, Søren: "Narrative 'Modes' in the Danish Golden Frontals", *Decorating the Lord's Table*, red. Søren Kaspersen & Erik Thunø, København 2006, s. 79-127.
- Lexikon der christlichen Ikonographie*, bd. 2, Freiburg 1970.
- Landen, Annette: "Gotländsk stenexport", *Medeltid*, red. Erik Osvalds, Lund 1997, s. 81-93.
- Ljungman, Ulrika: "När ord blev sten. Delstudie av romanska dopfuntars ikonografi", *ICO. Iconographisk Post* 1993:1, s. 1-20.
- Nilsson, Ing-Marie: "Härskarsymbol och högsäte – om betydelsen av västmarkeringar i romanska kyrkor", *META – Medeltidsarkæologisk tidskrift*, 2003:1, s. 31-47.
- Reutersvärd, Oscar: *Paradisets källa och de gotländska "Paradisfuntarna"*, Lund 1967.
- Ringbom, Lars-Ivar: *Paradisus terrestris*, Helsingfors 1958.
- Roosval, Johnny: *Die Steinmeister Gottlands*, Stockholm 1918.
- Rowland, Beryl: "The Art of Memory and the Bestiary", *Beast and Birds of the Middle Ages: The Bestiary and its Legacy*, red. Willene B. Clark & Meredith T. McMunn, Philadelphia 1989, s. 12-25.
- Wimmer, Ludv. F. A.: *Døbefonten i Åkirkeby kirke*, København 1887.